

**Аналіз
даних соціологічного опитування засуджених жінок,
які відбувають покарання у Чернігівській виправній колонії,
та персоналу колонії (№44)**

25 – 26 серпня 2008 року на базі Чернігівської виправної колонії №44 було проведено опитування персоналу та засуджених жінок. Мета дослідження - з'ясування шляхів подальшого реформування кримінально-виконавчої служби України та приведення умов тримання засуджених жінок до міжнародних стандартів за допомогою виявлення тенденцій, що виникли в ході виконання проекту. Попереднє анкетування проводилося в травні 2007 року, тому в ході цього опитування можливо виявити як загальні тенденції, так і їх динаміку протягом часу існування проекту.

Анкетування проводилося громадською організацією «Інформаційно-консультативний жіночий центр» в рамках спільного проекту «Жінки та матері з дітьми в ув'язненні» Державного департаменту України з питань виконання покарань та Інформаційно-консультативного жіночого центру за підтримки Швейцарського офісу співпраці.

Були опитані жінки (25), які мають дітей (19), чекають на них (вагітні – 4) або зацікавлені в проекті (2), а також персонал (23 особи; 14 жінок і 9 чоловіків – 10 начальників та начальниць відділень, 3 психолога, 2 медичних працівника, 8 осіб обслуговуючого персоналу), задіяний у виконанні проекту.

Жінки, які відбувають покарання в колонії №44, вже не вперше за ґратами. Більшість із них сидять за злочини, пов'язані з наркотиками. Рівень їхньої дезадаптації дуже високий. Як підтвердження, можна навести той факт, що половина засуджених не хочуть іти з колонії на волю, бо „тут дах над головою є, їсти дадуть, роботою забезпечать. Багато хто м'яса і фруктів на волі навіть не бачили, а тут мало не щодень таке дають”.

Жінки живуть у двох двоповерхових гуртожитках. День у засуджених першої зміни починається о 6:20, за 20 хвилин — сніданок. О сьомій ідуть у швейний цех, за роботу в якому отримують 515 грн. Гроші здебільшого витрачають на солодощі або відправляють дітям. Обід о 10:20. Із 13:50 — вільний час. О 18:00 — вечеря і за 3 години відбій. У другої зміни все відбувається на годину пізніше.

Засуджених найчастіше провідують батьки, сестри та брати. Окрім довгого побачення на три доби є щомісячні короткі, по 2 години. Чоловіки майже ніколи не приходять на побачення. Зазвичай чоловіки відмовляються від дружин через ув'язнення. Якщо злочин вчинили двоє – жінка і чоловік, то просять жінку взяти провину на себе. Мовляв, ти жінка — тобі менше дадуть.

Жінки - матері розраховують на умовно-дострокове звільнення, яке імовірно лише за умови відповідної поведінки. Дітей в колонії утримують лише до трирічного віку, але можуть бути і винятки: якщо матері лишається до відбуття покарання рік і менше, дитина може лишитися в колонії разом з матір'ю на цей час до чотирьох років. Нині у спецбудинку «Малютко» знаходиться 20 дітей. Ще четверо засуджених вагітні, отже, невдовзі буде маленьке поповнення.

В установі створені умови для загальноосвітнього та професійного навчання засуджених жінок, їх суспільно-корисної праці, що значно сприяє процесу їх ресоціалізації після звільнення від відбування покарання.

Опитані працівниці та працівники переважно відносяться до вікової категорії до 35 років (18 осіб). В жіночій колонії працюють переважно жінки (десь 80%). Водночас у відділі охорони та на офіцерських посадах працює більше чоловіків. Жінки ж працюють інспекторами, начальниками відділень чи загонів, тобто безпосередньо займаються перевихованням жінок за ґратами. Лише жінки працюють і в спеціалізованому дитячому відділенні.

Засуджені жінки

Загальна характеристика

В першому опитуванні лише 1 жінка (6%) вказала, що вона одружена, інші вказали, що вони не одружені (8 – 47%), розлучені (3 – 18%) або вдови (5 – 29%).

В другому опитуванні відповіді розподілилися таким чином: одружена – 3 особи (12%); неодружена – 15 осіб (60%); розлучена – 1 особа (4%); одружена, але зв'язків з чоловіком не підтримую – 1 особа (4%); одружена під час знаходження у місцях позбавлення волі – 0; удова – 2 особи (8%); не дали відповідь – 3 особи (12%).

Шлюбний статус жінок в двох опитуваннях різниться незначно, незважаючи на те, що цифри відрізняються. Загальна тенденція зберігається, і більшість жінок не одружені, розлучені або не підтримують зв'язків з партнерами. Також жодного разу не знайшлося жінки, яка б одружилася під час знаходження у місцях позбавлення волі. Не виключно, що це може бути пов'язане з тим, що жінки, які знаходяться у центрі уваги опитування, мають дітей, а тому можуть бути ще менш «привабливими» для встановлення подружніх зв'язків. Звертає увагу також і те, що 3 респондентки не дали відповіді. Це може бути пов'язане як з небажанням відповідати, так і сумнівами щодо визначення власного шлюбного статусу.

Щодо наявності фаху, то в першому опитуванні 4 жінок (24%) вказали, що вони не мають професії, інші вказали такі – офіціантка (2 – 12%), менеджер (1 – 6%), продавщиця (3 – 18%), кравчиня (5 – 29%), електрик (1 – 6%), будівельник (1 – 6%), машиніст мостового крану (1 – 6%).

В другому опитуванні на відсутність фаху вказали 4 особи (16%). Серед наявних професій були відзначені наступні: різноробоча – 5 осіб (20%), перукар – 2 осіб (8%), продавець, касир – 6 осіб (24%) маляр, штукатур – 3 особи (12%), швачка – 2 особи. По одному разу згадані електрик, фрезерувальниця, товарознавець і кранівниця. Як і в першому опитуванні були відсутні такі професії як медсестра, лікарка, вчителька тощо.

Слід відзначити, що, з одного боку, вказані вище професії мають постійний попит на ринку праці, але, з іншого - зазвичай оплата праці за ними не висока, вони не відносяться до престижних, а високий кваліфікаційний рівень на них не завжди є обов'язковою умовою. **Набуття засудженими престижних, високо потрібних на ринку праці та добро оплачуваних професій залишається важливим чинником їхньої наступної успішної ре-соціалізації і гарантією не повернення за ґрати.**

Освітній рівень опитаних жінок в середньому невисокий. З розмов із персоналом засуджені жінки з вищою освітою в колонії, де відбуваються покарання не вперше, є швидше виключенням, ніж правилом.

6 (35%) жінок серед опитаних 2007 року не мають середньої освіти, а вищої освіти не має жодна.

Зараз відповіді розділилися таким чином: маю початкову середню освіту (3 класи) – 0, маю базову середню освіту (9 класів) – 7 осіб (28%), маю повну загальну середню освіту (11 класів) – 9 осіб (36%), маю професійно-технічну освіту – 5 осіб (20%), маю неповну вищу освіту – 1 (4%), особа маю повну вищу освіту – 0, не дали відповіді – 3 особи (12%).

Високий (близько третини) відсоток жінок, які не мають середньої освіти, є впливовим негативним фактором як на процес майбутньої ре-соціалізації засуджених, так і їхнього сталого життя.

Опитані жінки мають високий рівень узалежнень та проблем зі здоров'ям.

В першому опитуванні 7 (41%) вказали на те, що проходили різні види лікування – від наркоманії (3 – 18%), психіатричне (1 – 6%), ВІЛ (3 – 18%).

В другому опитуванні вказали на лікування від алкоголізму 2 особи (8%), від наркоманії – 6 осіб (24%), психіатричне – 1 особа (4%). 12 осіб (48%) написали, що не мають подібних проблем. Водночас не дали відповідь – 4 особи (16%).

Знаходження в ув'язненні після лікування від алкоголізму, наркоманії чи психіатричних розладів не можна вважати сприятливим фактором, а тому після виходу на волю ці жінки імовірно ще будуть відчувати значний психологічний дискомфорт, якій може привести їх знов на лаву підсудних. Для уникнення або послаблення вказаних негативних факторів важливо, щоби підготовка до звільнення мала якомога більш позитивне налаштування та відкрите обговорення проблем, з якими засуджені стикалися в минулому.

Соціальні стосунки

Одним із найважливіших завдань кожної людини є налагодження соціальних стосунків, оскільки вони є невід'ємною складовою людського життя. Більшість людей налагоджують дружні стосунки природним шляхом

Однак деяким людям у цій справі доводиться допомагати (шляхом створення відповідних умов). Люди легше вступають у нормальні соціальні й дружні стосунки в середовищі, де такі взаємини цінуються та заохочуються. Це означає, що вихователі і психологи мають регулярно створювати умови для розвитку позитивних соціальних взаємин.

Портрет соціальних стосунків між двома опитуваннями дещо змінився.

Якщо першого разу переважна більшість опитаних жінок виховувалися в сім'ях з одним (6 – 35%) чи двома (9 – 53%) батьками, а інші виховувалися іншими родичами, при цьому з опитуваних ніхто не виховувалися в дитячому будинку, то зараз картина дещо інша.

Так відсоток жінок, які виховувалися в сім'ї з обома батьками, лишився майже без змін – 15 осіб (60%). Але діапазон різноманітності стосунків став набагато ширше: в сім'ї з одним із батьків виховувалися 3 особи (12%), виховували дід чи баба 2 особи (8%), виховувалась у дитячому будинку – 2 особи (8%). Не дали відповідь – 3 особи (12%).

Благополучною своєю сім'єю назвали 15 осіб (60%), неблагополучною (бійки, пияцтво, наркоманія тощо) – 4 особи (16%), не дали відповідь – 6 осіб (24%).

Припущення, що переважна більшість засуджених жінок виховувалися без батьківської опіки вдруге не знаходить підтвердження. Проте кількісний фактор нічого не говорить про якісні характеристики сімей, які можуть формально бути повними і не вважатися неблагополучними, але на справді не приділяти достатньо уваги вихованню дітей.

Значний відсоток жінок, які не дали відповіді на запитання про наявність сім'ї та її особливості, може свідчити як про небажання оцінювати свій сімейний стан, так і інші причини. В цілому слід зазначити, що в другому опитуванні на значну кількість питань значна кількість жінок не дали відповіді (від 10% до 20%).

Відрізняється між двома опитуваннями і ситуація зі стосунками між засудженими та їхніми рідними. Це стосується і батьків, і чоловіка, і інших рідних, і друзів і знайомих.

В першому опитуванні всі, в кого живі батьки (14 – 82%), відзначили, що вони підтримують з ними стосунки і отримують матеріальну допомогу, посилки, передачі. При цьому 10 жінок (59%) відзначили, що їхні батьки мають достатні джерела для існування.

В другому опитуванні тільки половина – 13 осіб (52%) дали позитивну відповідь щодо контактів з батьками. 7 осіб (28%) відповіли, що контактів не підтримують, 1 особа (4%), що батьків нема, не дали відповідь 4 особи (16%). На запитання, чи мають Ваші батьки достатні джерела для існування, «так» відповіли 12 осіб (48%), «ні» – 7 осіб (28%), не дали відповідь – 6 осіб (24%). Матеріальну допомогу отримують 13 осіб (52%), не отримують – 7 (28%), не дали відповіді 5 осіб (20%).

В першому опитуванні всі відзначили, що підтримують соціальні зв'язки з рідними, знайомими і друзями. При цьому з чоловіком (співмешканцем) підтримують зв'язки 9 жінок (53%), з дітьми – 8 (47%), з мамою – 1 (6%), з братами і сестрами (12 – 71%), з іншими рідними – 5 (29%), знайомими і друзями – 9 (53%).

В другому опитуванні відповіді щодо соціальних зв'язків розділилися таким чином: підтримую стосунки з чоловіком (співмешканцем) – 9 осіб (36%), дітьми – 5 осіб (20%), братами чи сестрами – 9 осіб (36%) іншими родичами – 7 осіб (28%), знайомими, друзями – 4 особи (16%), не підтримую – 4 особи (16%).

Відмінність між двома опитуваннями як в тому, що зараз не всі вказали, що вони підтримують зв'язки зі своїми близькими (16%), так і те, що ті, хто підтримують такі зв'язки, вказали на кілька контактів.

В процесі підготовки засуджених до ре-соціалізації слід звернути увагу на контакти з близькими. Чому вони втрачені? Чи можуть бути відновлені? Якщо так, то що для цього треба зробити? Чи можуть бути встановлені нові контакти? Щодо останнього питання, то важлива роль в налагодженні нових контактів може бути надана громадським організаціям різних спрямувань.

Ціннісні орієнтації, погляди на причини скоєння злочину, ув'язнення

Дані орієнтації можна визначити як вибір людиною певних матеріальних і духовних цінностей як об'єктів, що визначають її цілеспрямовану життєдіяльність, весь спосіб

життя. **Ціннісна орієнтація** завжди виявляється у сфері розгалужених взаємовідносин між людиною і суспільством (стосовно праці, колективу, культури, побуту, дозвілля і т.п.). Саме вона дозволяє судити про ступінь втілення соціально необхідних норм, регламентацій, зразків поведінки в індивідуальній свідомості. Ціннісна орієнтація — це вибіркоче ставлення до носія цінності, який може бути реальним предметом задоволення потреб окремої людини чи соціальної спільності. В ціннісній орієнтації акумулюється життєвий досвід людей. Наявність усталених ціннісних орієнтацій свідчить про зрілість людини як особистості. Проявляються вони в діяльності та поведінці людини. Вони є своєрідним індикатором ієрархій переваг, які людина надає матеріальним чи духовним цінностям у процесі своєї життєдіяльності. Ціннісна орієнтація, сформована на рівні переконань, адекватно проявляється в реальній поведінці й діяльності людини. Діяльність людини невіддільна від ціннісної орієнтації, яка спирається на **ціннісні уявлення**. Ціннісна орієнтація завжди носить індивідуальний характер. На відміну від неї, ціннісні уявлення, хоч і здаються людині суто індивідуальними, насправді ж завжди є типовими уявленнями певних соціальних груп, представником яких даний індивід виступає. Вони є зовнішніми стосовно до конкретного індивіда і лише привласнюються ним у результаті їх засвоєння. У такий спосіб забезпечується механізм взаємозв'язку і взаємодії індивіда й суспільства, одиничного і загального, внутрішнього й зовнішнього. В нашому випадку дуже важливо, щоби ціннісні уявлення і ціннісні орієнтації засуджених жінок не вступали в конфлікт і допомагали відновити свій внутрішній «енергетичний стрижень».

Відповіді на запитання складають враження, що в опитаних жінок переважають ціннісні уявлення, а не ціннісні орієнтації, що зумовлено умовами їхнього тривалого перебування в закритому просторі. Цей аспект має бути врахований під час підготовки засуджених жінок до звільнення з метою їхнього більш чіткої орієнтації на визначення власних життєвих цінностей, їхніх практичних аспектів та захисту власної ідентичності.

Під час першого опитування, на думку опитаних засуджених жінок, вчинення ними злочину було обумовлено, насамперед, такими факторами – зловживання алкоголем і наркотиками (7 – 41%), тяжким матеріальним станом (6 – 35%), відсутністю роботи (4 – 24%) і криміногенним оточенням (3 – 18%). Були вказані також (по одній відповіді) відсутність житла, особисті риси характеру, духовний занепад у суспільстві. Водночас жодна не відзначила як впливовий чинник важке дитинство, труднощі у стосунках з рідними і близькими або економічний занепад в суспільстві.

В другому опитуванні фактори, визначені жінками як такі, що вплинули на вчинення ними злочину, розподілилися таким чином: важке дитинство – 2 особи (8%), тяжкий матеріальний стан – 6 осіб (48%), відсутність житла – 2 особи (8%), труднощі та сварки у стосунках з рідними (близькими) – 1 особа (4%), відсутність роботи – 3 особи (12%), криміногенне оточення – 6 осіб (24%), спосіб життя – 1 особа (4%), легковажність та правова необізнаність – 3 особи (12%), зловживання алкоголем, наркотиками – 7 осіб (26%), особисті риси характеру – 1 особа (4%), економічний занепад у державі – 1 (4%).

На думку опитаних 2007 року, сім'я (8 – 47%) і дитина (7 – 41%) найбільше стримують людину від скоєння злочину. До факторів стримування засуджені жінки відносять також релігію (3 – 18%), матеріальне становище (2 – 12%), оточення (2 – 12%), правильне виховання (1 – 6%), стриманість (1 – 6%), жагу до свободи (1 – 6%).

2008 року відповіді щодо факторів стримування розподілилися таким чином: страх перед законом та покаранням – 5 осіб (20%), мета в житті – 17 осіб (68%), спосіб життя – 9 осіб

(36%), діти, родина, друзі (оточення) – 9 осіб (36%), рівень виховання та освіта – 2 особи (8%), правова обізнаність – 2 особи (8%), здоровий глузд та розсудливість – 9 осіб (36%), матеріальне благополуччя – 6 осіб (24%), соціальний захист – 2 особи (8%), морально-психологічний стан і вольові якості – 4 особи (16%), віра в бога – 1 особа (4%).

Слід відзначити, що в багатьох анкетах було відзначено більше, ніж одна відповідь на запитання. Це може говорити про те, що засуджені не вважають, що лише якась одна причина може бути визначальною у стримуванні людини від злочину. Важливо продовжити тенденцію таких роздумів за допомогою психолога, соціальних працівників тощо, для того щоби поширити «життєву платформу» засудженої.

За наслідками першого опитування розлука з дитиною для 8 опитаних (47%) приносить найбільше страждань під час відбування покарання. Для 4 (24%) найбільші страждання приносить розлука з рідними і близькими, для 2 (12%) – народження дитини в місцях позбавлення волі, по 1 жінці відзначили також у відповіді на це питання різноманітність характерів засуджених, поспішно прийняті рішення і їх непродуманість, ізоляцію від зовнішнього світу.

В другому опитуванні відповіді щодо факторів, які приносять найбільше страждань під час відбування покарання, розділилися таким чином: розлука з рідними, близькими людьми та дітьми – 15 осіб (60%), позбавлення волі – 4 особи (16%), страждання дитини, її незахищеність – 13 осіб (52%), морально-психологічний стан – 8 осіб (32%) умови відбування покарання – 2 особи (8%).

Розлука з близькими і дітьми є джерелом найбільших страждань в обох випадках, тому важливо допомогти засудженим подолати ці страждання і покращити комунікації з близькими людьми навіть в умовах обмеження волі.

В першому опитуванні 8 (47%) опитаних вказали, що внаслідок перебування в місцях позбавлення волі у них погіршилося здоров'я, 3 (18%), що вони озлобилися і втратили віру в людей, 2 (12%), що в них з'явилися нові друзі і по 1 (по 6%), що втратили зв'язки з рідними та близькими, втратили навички самостійно вирішувати свої побутові проблеми, навчилися терпіти, пізнали Божу милість і любов, змінили характер, нічому позитивному не навчилися.

В другому опитуванні на це ж запитання відповіді розподілилися таким чином: озлобилася, втратила віру в людей – 8 осіб (32%), втратила зв'язки з рідними та близькими – 8 осіб (32%), дискваліфікувалась як спеціаліст – 6 осіб (24%), погіршилося здоров'я – 8 осіб (32%), погіршилося матеріальне становище – 5 осіб (20%), втратила навички самостійно вирішувати свої побутові проблеми – 5 осіб (20%), з'явилися нові друзі – 2 особи (8%), втрата роботи, переоцінка свого життя – 2 особи (8%). Варіант відповіді «чи навчилася новим засобам злочинної діяльності?» не вказала жодна з опитаних, проте в усних розмовах і з засудженими, і з персоналом можна зробити висновки, що цей варіант теж має місце.

Засуджені визначають наслідки свого перебування в місцях позбавлення волі як багатофакторні і в основному негативні, проте і першого, і другого разу дехто назвали і позитивні для себе наслідки - навчилися терпіти, пізнали Божу милість і любов, з'явилися нові друзі. Це може казати як про індивідуальне сприйняття світу, так і про те, що життя до позбавлення волі було набагато гіршим за багатьма ознаками

Діти - як зараз здійснюється догляд за ними

Основний вік дітей у засуджених жінок і в першому, і в другому опитуваннях до 7 років, хоча в жінок, які мають кілька дітей, є і дорослі діти, яким за 20 років.

В опитуванні 2007 року, якщо в засуджених були діти на волі, то їхнім вихованням займалися мама (6 – 35%) і свекруха (3 – 18%). В 5 випадках (29%) рішення по місці знаходження дитини приймали засуджені жінки, в 4 (24%) – їхні рідні, в 2 (12%) – рідні батька дитини, в 2 (12%) – суд. В жодному випадку батько не брав участі в прийнятті рішення щодо місця перебування дитини.

В опитуванні 2008 року вихованням дитини займається будинок дитини при установі – 12 осіб (48%), рідні та близькі – 8 осіб (32%), інший дитячий заклад – 2 особи (8%), Не дали відповідь – 3 особи (12%). 10 опитаних (40%) брали участь у прийнятті рішення щодо місця перебування дитини. Батько дитини брав участь у 2 випадках (8%), рідні – в 4 випадках (16%), рідні батька дитини – в 1 випадку (4%), суд – в 2 (8%). Не дали відповідь – 4 особи (16%).

Діапазон осіб, які брали участь у визначенні долі дитини щодо місця її проживання, у другому випадку значно ширший, але загальні тенденції зберігаються.

Згадуючи про дитину в місцях позбавлення волі, в першому опитуванні 13 осіб (76%) відзначають жаль, що вимушені бути розлученими, 4 (24%), що не змогли стати гідною матір'ю, 3 (18%) занепокоєні тим, чи дитина зрозуміє і вибачить їм цей вчинок, 1 (6%) турбується про її теперішнє здоров'я і умови життя.

В другому опитуванні згадування про дитину приносять опитаним такі думки і емоції: згадуємо з жалем, що вимушені бути з нею розлучені – 8 осіб (32%); згадуємо з жалем, що не змогли бути гідною матір'ю – 6 осіб (24%); із занепокоєнням про її теперішнє здоров'я та умови життя – 2 особи (8%); із занепокоєнням про те, чи вона зрозуміє й вибачить мій вчинок – 6 осіб (24%). Не дали відповідь – 4 особи (16%).

Діти - перспективи після звільнення на волю матері і потреби відносно виховання дитини

Практично всі жінки з дітьми, які знаходяться в ув'язненні, відзначають важливість народження в них дитини та їхні намагання стати на шлях виправлення у зв'язку з цією подією. Водночас ще й досі залишаються випадки, коли жінки залишають дітей після виходу на волю. Реальне ставлення до життя та повсякденних проблем, з якими стикається людина, є важливим фактором для майбутнього спільного життя матері і дитини.

Які ж перспективи бачать засуджені жінки відносно своїх можливостей виховувати дитину після звільнення?

На думку опитаних 2007 року, після їхнього звільнення з місць позбавлення волі більшість буде виховувати дітей самостійно (14 – 82%), хоча 5 з них (29% від загальної кількості опитаних) не впевнені, що вони зможуть забезпечити їх всім необхідним. 3 з опитаних (18%) відзначили, що дітей будуть виховувати рідні, доки вони не влаштуються на роботу.

В опитуванні 2008 року 13 осіб (52%) висловилися, що діти будуть виховуватися ними самостійно, так як вони відчувають в собі сили всім їх забезпечити; 6 осіб (24%) планують виховувати дітей самостійно, хоча не впевнені, що зможуть всім їх забезпечити. 2 особи (8%) вважають, що діти будуть виховуватися рідними (близькими) й надалі, так як вони мають більше можливостей створити для них сприятливі умови, а 1 особа (4%)

передбачає, що дитина буде виховуватися рідними деякий час, поки вона не влаштується на роботу.

Матеріальна частина життя є вагомим фактором для першого часу після звільнення, особливо для самотніх жінок, яким нема на кого покластися після виходу з колонії, тому важливо продумати можливість застосування «позитивних дій» в плані доступу до праці, яка б могла підвищити матеріальний рівень жінок перед виходом на волю.

Відносно того, що могло би виправити ситуацію, якщо в матері не вистачає навичок догляду, в першому опитуванні більший відсоток відповідей (6 – 35%) стосувався знаходження біля дитини. 3 (18%) відзначили, що в них вистачає навичок. Тільки 2 (12%) жінки відзначили, що їм були би в допомозі бесіди і консультації фахівців. 1 жінка відзначила, що буде сподіватися на допомогу матері.

В другому опитуванні жінки вважають, що ситуацію могло би виправити, якби вони більше часу проводили з дітьми – 19 осіб (76%), курс спеціальних занять – 1 особа (4%), заняття з дитячим психологом – 2 особи (8%), гроші – 1 особа (4%). Не дали відповідь – 2 особи (8%).

Хоча діапазон відповідей на це питання в другому опитуванні ширший, але все одне слід відзначити, що засуджені жінки переважно не вважають себе необхідними в плані догляду і виховання дітей. Під час підготовки їх до звільнення слід приділяти більше уваги заняттям, протягом яких жінки мали би більшу можливість проявити свої навички догляду та виховання, щоби в інтерактивному режимі виявити помилки, прорахунки, недоліки і усунути їх разом.

Лише 1 з опитаних в першому опитуванні відзначила, що специфічною потребою засуджених жінок, що мають дітей, є матеріальне становище. Всі інші (16) відзначали потребу бути поруч з дитиною, самій її виховувати. 3 жінки відзначили, як специфічну потребу відсутність можливості зробити дитині подарунок.

В другому опитуванні більшість відзначили, що їм важливо бути частіше з дітьми (побачення) – 17 осіб (68%), мати частіші телефонні переговори (спілкування) – 1 особа (4%), краще медичне обслуговування – 7 осіб (28%), задовольняти потреби побутового характеру – 2 особи (8%), мати захищеність, забезпечення дітей – 9 осіб (36%).

Відповіді на це питання дуже близькі в обох опитуваннях. Вони можуть відображати як реальне ставлення засуджених, так і їхнє розуміння «правильних відповідей» та ціннісні уявлення, а не ціннісні орієнтації.

Знання своїх прав

Відповіді на питання щодо знання своїх прав дещо відмінні.

Так 2007 року всі (17) відповіли, що вони знають свої права засуджених. 7 (41%) написали, що їм нецікаво дізнатися більше про права засуджених, 10 (59%), що цікаво.

2008 року відповідь «так», повною мірою дали лише 3 особи (12%); так, частково – 18 осіб (72%); ні, не знаю – 1 особа (4%). Не дали відповіді 3 особи (12%).

Менш категорична відповідь дає підстави вважати отримані дані більш валідними, проте досвід проекту показує, що знання прав, навіть якщо воно є, досить однобічне, неповне ті поверхове.

На питання «Чи було б Вам цікаво дізнатися більше про права засуджених? В тому числі міжнародні?» 18 осіб (72%) відповіли ствердно, 1 особа (4%) – негативно, 3 (12%) – не знаю, 3 особи (12%) не дали відповіді.

На запитання «Чи дотримуються, на Вашу думку, права людини у Чернігівській ВК (№44)?» 15 осіб (60%) відповіли ствердно, 7 осіб (28%) дали негативну відповідь, 3 особи (12%) не дали відповіді. Враховуючи високу сенситивність цього питання, а також важливість фактору довіри до тих, хто проводить опитування, слід відзначити доволі високий відсоток тих, хто не вважають, що права людини в колонії дотримуються.

Сутність цих порушень чітко не відображена у відповідях – «на папері не скажеш»; «тяжка господарча робота для породіль»; «багато в чому». Аналіз двох останніх відповідей може показувати як те, що порушення прав в колонії справді широко має місце, так і те, що засуджені невірно розуміють саме поняття права людини, їхнє практичне впровадження і ситуації, які можна кваліфікувати як порушення.

В просвітницькій роботі щодо прав людини слід застосовувати більше практичних прикладів та звертати увагу на механізми впровадження і моніторингу реалізації прав людини як на національному, так і міжнародному рівнях.

Умови утримання і ставлення персоналу і стосунки з ним

Задоволення умовами утримання має спільні тенденції в обох опитуваннях.

Найбільше жінки задоволені умовами соціально-виховної і психологічної роботи в місцях відбування покарання. Середнім можна назвати рівень задоволення можливістю отримати освіту, професію і забезпечення роботою. Найбільше незадоволення висловлено щодо харчування, медичного обслуговування і комунально-побутових умов. Те ж саме висловлювалося засудженими жінками і в усних бесідах.

В опитуванні 2007 року 10 (59%) жінок відзначили про свої заняття фізкультурою, 7 (41%) – що вони уникають таких занять.

Зараз відповіді щодо занять фізкультурою розподілилися таким чином: так, але лише у час передбачений розпорядком дня – 3 особи (12%); займаюсь і у вільний час – 6 осіб (24%); уникаю занять фізкультурою – 13 осіб (52%). Не дали відповідь – 3 особи (12%).

Низький рівень зацікавлення заняттями фізкультурою може лежати як в площині незадовільного матеріального забезпечення таких занять (снаряди. Інвентар тощо), так і в самій програмі, яка пропонується ув'язненим.

Враховуючи важливість підтримання фізичного здоров'я в умовах обмеженої можливості рухатися, слід продумати нові форми проведення занять, які можуть більше зацікавлювати жінок. Сюди можна віднести і заняття фітнесом, і аеробікою і іншими видами фізичної активності.

Відповіді на це питання різняться в опитуваннях 2007 і 2008 року. Це може свідчити як про різну фактичну ситуацію, так і про більшу довіру в тих, хто заповнюють анкети.

В першому опитуванні 15 (88%) опитаних написали, що вони відчувають позитивне ставлення до себе з боку персоналу, по 1 відповіді стосувалися того, що все залежить від людини та що відношення задовольняє.

В другому опитуванні позитивне ставлення відчують на собі 12 осіб (48%), упереджене – 1 особа (4%), байдуже – 9 осіб (36%). Не дали відповідь – 3 особи (12%).

На запитання «Чи були з боку персоналу по відношенню до Вас випадки, які б принижували Вашу гідність (якщо були, то вкажіть, будь-ласка, у чому вони виражались)?» ствердно відповіли 2 особи (8%), негативно – 17 осіб (68%), не знаю – 3 особи (12%). Не дали відповідь – 3 особи (12%).

Перспективи майбутнього життя кожна з опитуваних визначає по своєму, і ці плани спрямовані на такі аспекти:

2007 рік

- Сподівання на краще – 4
- Ніколи не повернутись до минулого життя – 3
- Налагодити власне життя – 1
- Здобути добре оплачувану спеціальність – 2
- Вести нормальний образ життя – 1
- На кращий побут – 1
- Знайти собі хорошого чоловіка – 1
- Дати дітям все, чого не було в мене – 1

2008 рік

- на позитивні – 16
- все залишиться без змін – 1
- на негативні – 0
- не знаю – 3
- інше: я поміняюся, все буде на найкраще – 2

Серед проблем, які найчастіше виникають в період відбування покарання, згадувалися такі, які і персонал, і засуджені відзначають і в усних бесідах.

2007 рік

Найчастіше зустрічалася відповідь – ніяких (5 – 29%). 3 рази (18%) згадувалася розлука з дитиною. По 1 разу (6%) відзначалися наступні – депресія, відсутність матеріальної підтримки, питання з фотографією, побутові, проблема листування з іншими колоніями, неможливість зробити дитині подарунок, різні.

2008 рік

Стосунки між жінками, СТ 83 УК, УДО, депресія, невідомість про майбутнє, зв'язок з рідними, більше бути з дитиною, бути з донькою, проблеми харчування, про звільнення з дитиною, проблеми з лікуванням, зв'язок з рідними.
Не дали відповідь – 12 осіб

Високий рівень абсентеїзму відзначається і у відповідях на це питання – 12 осіб (48%) не захотіли чи не змогли дати відповідь.

Найчастіше в першому опитуванні засуджені жінки звертаються до начальника відділення (14 – 82%). Звертаються також жінки до психолога (6 – 35%), керівництва установи (5 –

29%), оперативного працівника (3 – 18%), представників виробничої служби (2 – 12%). 1 жінка відзначила, що цензура не дає можливості звертатися з усіма питаннями, які потребують вирішення.

В другому опитуванні звернення розподіляються таким чином: до начальника відділення – 20 осіб (80%), до психолога – 0, до оперативного працівника – 0, до представників виробничої служби – 0, до керівництва установи – 2 особи (8%), до начальника – 1 особа (4%). Не дали відповідь – 2 особи (8%).

В опитуванні 2007 року 14 (82%) опитаних підтвердили, що вони можуть звертатися до психолога, 3 (18%) – що ні. 5 жінок (29%) не зверталися до психолога. Ті, хто зверталися, робили це з наступних причин – депресія, відновлення душевного стану, не знаходження спільної мови із засудженими, для відпочинку і вирішення власних емоційних проблем.

В опитуванні 2008 року 20 осіб (80%) підтвердили, що вони можуть звертатися до психолога, 1 особа (4%), що ні. 4 особи (16%) не дали відповіді. На запитання «З яких причин можуть бути звернення до психолога?» конкретних відповідей було дуже мало. 2 особи відповіли «Якщо в мене стрес, депресія». Не зверталася – 8 осіб (32%), не мають потреби – 4 особи (16%). Не дали відповідь – 11 осіб (44%).

Побажання

Останній блок запитань стосується як побажань, так і аспектів участі в проекті «Жінки і матері з дітьми в ув'язненні». Питання відносно проекту «Жінки і матері з дітьми в ув'язненні» ставилися тільки в опитуванні 2008 року, тому порівняльний компонент відповідей відсутній.

Побажання з приводу зміни порядку та умов відбування покарань засуджених, які мають дітей у будинках дитини, мало відрізняються в двох опитуваннях і стосуються більше загального бажання швидше вийти з колонії чи більше перебувати з дитиною, ніж якихось конкретних реальних пропозицій, які можуть бути реалізовані в колонії в близькій чи далекій перспективі.

Побажання відповідно 2007 і 2008 року опитувань стосувалися наступних аспектів:

2007 рік

Зробити так, щоб мами могли не тільки приходити на прогулянки до своїх дітей, але і разом жити в будинку дитини зі своєю дитиною і виховувати її – 11

Зробити побачення мамам без обмежень.

Щоби мами були більше поруч з дитиною і могли зробити їм подарунок – 4

Нічого – 1

Бути швидше вдома – 1

2008 рік

Частіше бути з дітьми – 15

Не позбавляти волі матерів – 11

Збільшити кількість пільг по УДЗ – 10

Жити з дитиною – 1

З опитаних 18 осіб підтвердили, що вони знають, що на базі Чернігівської виправної колонії (№44) реалізовувався проект "Жінки і матері з дітьми в ув'язненні". 2 особи не знали про проект, а 5 осіб не дали відповіді.

Відповіді на запитання «Що Ви знаєте про цей проект?» переважно стосуються спільного проживання – 10 осіб. Не дали відповідь 5 осіб. Інші відповіді стосувалися таких аспектів проекту: щоб діти були з мамою, проживання з дитиною, жити разом, хочуть збудувати ДМР, мати постійно з дитиною, щоби проект в майбутньому все ж реалізувався, я нещодавно приїхала і нічого не знаю про проект.

Слід відзначити, що відповіді засуджених не є детальними чи різнобічними, але відображають основні напрями реалізації проекту.

У проекті брали участь 16 осіб, не брали участь 5 осіб, частково брала участь 1 особа. Не дали відповідь 3 особи.

Засуджені відзначили, що вони брали участь в таких заходах проекту: бесідах; в розмовах з людьми, які працюють в проекті; ходили в кімнату психологічної розгрузки; вчилися все робити самі; ходила на лекції, тренінги; бесіди з представницями проекту; майже у всіх; не хотілося, щоб ці слова були порожніми; бесіди, тренінги; відвідували будинок дитини. Не дали відповідь на запитання 6 осіб.

На запитання «Що Вам сподобалось і що не сподобалось у проекті?» були дані такі відповіді: мало занять з дітьми; все сподобалося; дуже повільно йде проект; все, сподобалася кімната; сподобалося користуватися електроприводами, які в ній знаходяться; проходила заняття в кімнаті; не все сподобалося.

Не дали відповідь – 6 осіб.

У відповідях на це запитання важливішими є ті, що говорять про негативні сторони проекту, його недоробки. До них, зокрема відноситься зауваження, що занять з дітьми було недостатньо. Іншим аспектом є коментар щодо повільності реалізації проекту. Слід врахувати, що для засуджених жінок час має інший вимір, а тому важливо, щоби з самого початку проекту детальний план реалізації був доведений до засуджених так саме, як і до персоналу.

Щодо побажань відносно можливого продовження проекту та заходів, які слід до нього включити, то опитані висловилися про більше часу для заняття з дитиною, побудову будинку, облаштування дитячого майданчику, оздоровлення дітей, приготування їжі для дитини, швидше втілення ідей в життя, зробити більше можливості звільнитися по УДЗ.

Не дали відповідь – 11

Слід відзначити, що засуджені висловлюють обмежене коло побажань не лише щодо питання продовження проекту, а і з інших проблем. Здійснюючи в подальшому підготовку до звільнення, необхідно зважати на розвиток спроможності активніше планувати своє життя, розвивати комунікаційні та інші індивідуальні навички, підвищувати власну самооцінку та розвивати ідентичність в комплексі.

Відносно можливих тем, яких варто торкатися в майбутньому, то переважна більшість висловилися щодо аспектів, які стосуються дитини - здоров'я дитини, спілкування з дорослими дітьми, медицина, їжа для дитини, оздоровлення дитини, відпочинок з дитиною.

Не дали відповідь 12 осіб.

Особливо пропонується звернути увагу на триваліше перебування з дитиною, покращення умов перебування дітей в дитячому будинку чи в спільному місці перебування матері і дитини, на відсутність персоналу, вихователя в нічні години.

Не дали відповідь 15 осіб.

Персонал

Ціннісні орієнтації засуджених, погляди на причини скоєння злочину, ув'язнення

Порівнюючи відповіді двох опитувань, не можна визначити якусь одну тенденцію, яка на думку персоналу, присутня як провідний фактор, що обумовлює скоєння злочину.

Так, на думку персоналу 2007 року, більшою мірою обумовлюють вчинення злочину вживання алкоголю і наркотиків (9 – 53%), криміногенне оточення (8 – 47%), важке дитинство (7 – 41%), труднощі у стосунках з рідними і близькими (6 – 35%), духовний занепад у суспільстві (5 – 29%). Відзначаються також і інші фактори – відсутність роботи (3 – 18%), тяжкий матеріальний стан, відсутність житла, особисті риси характеру, економічний занепад в державі, сукупність факторів (всі по 2 особи).

Відповіді на те ж запитання 2008 року розподілилися таким чином: важке дитинство – 6 (26%), тяжкий матеріальний стан – 9 (39%), важкі соціально-побутові умови (проблеми) – 6 (26%), відсутність житла – 5 (22%), труднощі у стосунках з рідними, близькими – 7 (30%), відсутність роботи – 4 (17%), правова неосвіченість – 3 (13%), проблеми зі здоров'ям – 1 (4%), криміногенне оточення – 7 (30%), зловживання алкоголем, наркотиками – 8 (35%), особисті риси характеру – 2 (8%), нестриманість – 2 (8%), безвідповідальність – 3 (13%), багато вільного часу – 1 (4%), відсутність послідовності в діях – 1 (4%), внутрішній конфлікт – 2 (8%), непорозуміння з оточуючими – 3 (13%), економічний занепад у державі – 5 (22%), духовний занепад у суспільстві – 3 (13%), соціальна занедбаність, непотрібність – 4 (17%).

5 осіб відзначили, що мають значення всі фактори.

Однією з небагатьох змін, зафіксованих між двома опитуваннями, можна назвати ставлення до обставин злочину при врахуванні своєї роботи.

За першим опитуванням, 5 осіб (29%) відзначили, що вони не враховують обставини скоєння злочинів у своїй роботі. З тих, хто це враховують, роблять це при розподілі до відділення, вибору місця роботи (1 – 6%), в ході індивідуальної бесіди, виходячи з матеріалів справи (1 – 6%), якщо злочин не спланований (1 – 6%).

В другому опитуванні тільки одна особа (4%) відзначила, що вона не враховує обставини скоєння злочинів у своїй роботі. Інші відповіли, що враховують в різних обставинах: так, ставлення до злочину, бажання змінитися та зробити висновки – 7 (30%), так, за допомогою спостереження та вивчення психологічних характеристик – 9 (39%), так, при проведенні групових (індивідуальних) бесід, лекцій – 4 (17%), так, перевиховання та стимулювання правислухняної поведінки – 8 (35%), кожен фактор важливий, враховують всі обставини – 2 (8%).

Зміна кількості осіб, які ствердно відповіли на запитання стосовно врахування обставин скоєння злочину в роботі може бути обумовлено кількома причинами. Це може бути наслідком роботи проекту, його намагань деталізувати аспекти роботи персоналу, зробити її більш індивідуально орієнтованою та конкретною. Це може

бути також обумовлено іншими (зовнішніми) причинами, які не пов'язані з проектом.

Ставлення до факторів, які стримують людину від скоєння злочину, в основному не відрізняються за наслідками першого і другого опитування.

Так на думку персоналу в першому опитуванні, найбільше стримує людину від скоєння злочину виховання, сім'я і боязнь покарання. Серед інших факторів відзначалися наступні – почуття відповідальності, обов'язку; правові наслідки скоєння злочину та суспільна оцінка; загроза розлуки з рідними, внутрішня порядність; сім'я, відношення оточуючих, матеріальна стабільність; сила характеру; відповідальність перед законом; власна гідність; особистість; гігієна душі та думок.

В другому опитуванні у відповідях персоналу як фактори стримування найчастіше згадувалися психологічний стан та самоконтроль, рівень виховання, страх перед законом та покаранням, здоровий глузд, порядність. Рівень освіти, правова обізнаність, зайнятість, відповідальність, ізоляція від суспільства, підтримка рідних та близьких у складних ситуаціях, соціальний статус, соціальний захист держави, віра в Бога згадувалися менше, але теж на ряду з іншими факторами стримування від скоєння злочинів.

Слід відзначити, що думка засуджених відрізняється від думки персоналу з цього питання. Якщо персонал во главу кута ставить швидше закон і відповідальність перед ним як основні, то засуджені вище ставлять сім'ю, дітей, власний розвиток людини, ніж страх перед законом та інші зовнішні чинники. Така ситуація може мати різні причини. Це може бути переоцінювання персоналом вагомості відповідальності перед законом з боку засуджених, намагання засудженими показати їхню більшу зацікавленість, ніж на практиці, своїм сімейним статусом та його цінністю в рамках належності їх до проекту, неглибоким аналізом причин, а тому, певною мірою, випадковим набором вказаних відповідей тощо. Все це вимагає в майбутньому від персоналу деталізації ціннісних орієнтацій засуджених та визначення вагомості їх впливу як фактору стримування.

Відповіді на наступне запитання, яке стосується того, що приносить найбільше страждання жінкам під час перебування в місцях позбавлення волі, не мають чітко визначених відмінностей ані між двома опитуваннями, ані між відповідями засуджених жінок і персоналу.

У відповідях 2007 року відзначено, що найбільше страждання жінкам під час відбування покарання приносить ізоляція взагалі (5 – 29%) та, зокрема, від сім'ї і дітей (4 – 24%). Відзначалися також обмеження спілкування з близькими (2 – 12%), розлука і сором, що вони засуджені, обмеження, думки про дітей, позбавлення волі, спогади про минуле та неможливість його переробити зараз, відсутність вибору працювати та відпочивати (по 1 відповіді).

Відповіді в опитуванні 2008 року розподілилися таким чином: ізоляція від суспільства (позбавлення волі) – 12 (52%), морально-психологічний стан – 3 (13%), розлука з рідними, близькими та дітьми (відсутність постійного спілкування) – 4 (17%), конфліктні ситуації з іншими засудженими – 4 (17%), материнський інстинкт – 1 (4%), страждання дитини (її незахищеність) – 2 (8%), тривалість строків покарання – 5 (22%), докори сумління – 2 (8%), обмеження повноцінного життя – 8 (35%), перебування в оточенні морально-занедбаних особистостей – 1 (4%).

Права засуджених, права людини

Всі відповіді в опитуванні 2007 року стверджували, що права людини в Чернігівській виправній колонії №44 дотримуються. Інформування засуджених про їх права, в основному, відбувається через бесіди, лекції та наочну інформацію (8 – 47%). По 1 відповіді стосувалися таких видів інформування – газети, ТБ, зустрічі, консультації, література в бібліотеці, радіо, робота начальників відділення.

В опитуванні 2008 року на запитання «На Вашу думку, чи дотримуються права людини у Чернігівській виправній колонії (№44)?» «так» відповіли 22 особи (96%), «не знаю» – 1 особа (4%). При цьому відзначається, що інформування засуджених про їх права відбувається через інформаційні години – 18 (78%), наочну інформацію – 16 (70%), самостійне ознайомлення в бібліотеці з періодичними виданнями юридичного характеру – 14 (61%), всі перераховані вище пункти, лекції, бесіди – по 1 особі (4%).

Враховуючи, що на це ж саме запитання засуджені жінки відповіли інакше (15 осіб (60%) відповіли ствердно, 7 осіб (28%) дали негативну відповідь, 3 особи (12%) не дали відповіді), цей пункт потребує додаткової уваги як в плані роз'яснення прав, так і моніторингу їх реалізації.

В основному відповіді на запитання щодо володіння інформацією про свої права, потреба в захисті своїх прав та необхідність допомоги в ознайомленні з практикою прав людини щодо жінок та іншими міжнародними документами і практиками реалізації прав людини мали спільні тенденції і в першому, і в другому опитуваннях. Єдиною значною різницею можна назвати різні відповіді на запитання щодо знань своїм правам (компетенція щодо прийняття рішень відносно засуджених, трудове право тощо). Якщо в першому опитуванні 94% відзначили, що вони володіють інформацією про свої права, то в другому – 74%. Це може говорити як про різне володіння інформацією, так і в більш глибокому розумінні концепції прав людини і її впровадження в життя, що має, безумовно, позитивний момент.

В цілому відповіді на запитання цієї частини розподілилися таким чином.

На думку майже всіх опитаних (16 – 94%) в першому опитуванні, вони володіють інформацією про свої права. 7 осіб (41%) відзначили, що в них виникала потреба щодо захисту власних прав. При цьому 16 (94%) відзначили, що вони не потребують допомоги в доступі до використання документів з прав людини, 1 – що потрібна частково.

На запитання «Чи володієте Ви інформацією про свої права (компетенція щодо прийняття рішень відносно засуджених, трудове право тощо)?» в другому опитуванні «так» відповіли 17 осіб (74%), «частково» – 4 (18%), не відповіли – 2 (8%).

На запитання «Чи виникала у Вас потреба щодо захисту своїх прав?» в другому опитуванні «так» відповіли 10 осіб (43%), «скоріше так» – 6 (26%), «ні» – 4 (18%), «не знаю» – 1 (4%), не відповіли – 2 (8%).

Відносно потреби ознайомлення з міжнародною практикою прав людини відносно жінок, в першому опитуванні 8 (47%) написали, що така потреба є, 8 (47%), що нема. По 1 відповіді стосувалися також того, що проблеми не існують, але було б цікаво ознайомитися, що цікаво зробити з метою порівняння і що інформація існує в наочній агітації.

В другому опитуванні ці відповіді розподілилися таким чином: «ні» – 20 (88%), «так» – 1(4%), «не знаю» – 0, не відповіли – 2 (8%).

На запитання «Чи є у Вас потреба ознайомитися з міжнародною практикою прав людини відносно засуджених жінок?» в другому опитуванні «так» відповіли 3 особи (13%), «ні» – 13 (56%), «не знаю» – 6 (26%), не відповіли – 1 (4%).

На запитання щодо власного досвіду зустрічей з проблемою дискримінації жінок, в опитуванні 2007 року 7 осіб (41%) відзначили, що вони стикалися з такою проблемою, 7 (41%), що не стикалися. 5 (29%) написали, що їм не потрібна допомога в протистоянні дискримінації, 1 (6%), що не потрібна і 1 (6%), що потрібна матеріальна допомога, щоби усунути залежність від чоловіка.

В другому опитуванні на це запитання відповіді були наступні: так – 5 (22%), ні – 18 (78%). Допомога не потрібна, так як стереотипи важко ламаються – 1 особа (4%).

На таке ж запитання щодо чоловіків, в першому опитуванні 5 осіб (29%) відповіли, що вони зустрічалися з такою проблемою, 12 (71%), що ні. 1 особа (6%), відзначила потребу в допомозі, а 1 (6%), що потрібна допомога психолога.

В другому опитуванні «так» відповіла 1 особа (4%), «ні» – 21 (92%), не відповіли – 1 (4%).

Умови утримання засуджених

Серед специфічних проблем, які на погляд персоналу в першому опитуванні, існують у засуджених жінок, що мають дітей, зв'язок з дітьми і спілкування відзначили 3 особи (18%). По 2 відповіді відзначили проблеми влаштування подальшого життя (після звільнення), відсутність можливості цілодобового спілкування з дітьми, відсутність будь-яких проблем в ЧВК №44, відсутність постійного контакту з дитиною; по 1 – впевненість в майбутньому, допомога у влаштуванні після звільнення, питання гігієни, неможливість дарувати дитині маленькі подарунки, погане розвинуте почуття материнської відповідальності, необхідність спільного проживання, гігієна тіла, дієта.

В другому опитуванні таким проблемами були названі покращене медичне обслуговування – 6, потреби комунально-побутового характеру – 6, бути частіше з дітьми, близькими та рідними (побачення) – 15, телефонні переговори (спілкування з рідними) – 1, захищеність дітей та забезпечення дітей – 2.

Щодо задовільності організації відбування покарання за різними аспектами, то і в першому, і в другому опитуваннях найбільше відповідей було щодо незадоволення умовами медичного обслуговування.

Компетентність персоналу і стосунки із засудженими

Сталими є також і ставлення персоналу до власних проблем у спілкуванні із засудженими та можливості набуття відповідних навичок. Основними проблемами для персоналу є навички трансформації конфліктів та гармонізація особистісних переживань, пов'язаних з роботою. Необхідно звернути увагу у майбутньому на регулярні програми і курси, спрямовані на отримання навичок комунікації та індивідуального сталого розвитку персоналу як запобіжних заходів у виникненні серйозніших проблем в колективі і житті кожної і кожного з персоналу колонії. Подібні курси до сих пір зазвичай розглядаються як «несерйозні» та другорядні,

проте попередження негативних явищ є більш ефективним методом, ніж реактивні дії по усуненню наслідків.

На погляд опитаних 2007 року, їм найбільше не вистачає для повсякденного спілкування із засудженими навичок вирішення конфлікту (8 – 47%) та гармонізації особистісних внутрішніх переживань, пов'язаних з роботою (5 – 29%). Відзначалися також (по 1 відповіді) не вміння володіти собою, відсутність взаєморозуміння, питання матеріального характеру та відсутність проблем як таких.

Відповіді на це ж питання 2008 року розподілилися таким чином: налагодження контакту – 3 (13%), вирішення конфліктних ситуацій – 9 (39%), гармонізації особистісних внутрішніх переживань, пов'язаних з роботою – 5 (22%), уміння вислухати – 1 (4%), професійного досвіду – 3 (13%), ці навички присутні, маю достатньо навичок – 3 (13%).

Для позбавлення проблем у спілкуванні, на думку опитаних 2007 року, їм може допомогти вміння володіти собою, вирішувати конфлікти, вивчення психології, допомога режимного відділів соціально-виховної служби, зменшення кількості засуджених у відділенні, проведення тренінгових занять регулярно, спілкування з різними організаціями, спеціальні навички, вирішення соціальних питань, консультація психолога (по 1 відповіді). Одна особа відзначила, що проблем у спілкуванні не виникало.

В опитуванні 2008 року відповіді стосувалися покращення матеріальної бази, відвідання психолога (консультації, тренінги), юридична допомога, не потрібна, досвід, «продавці в магазинах отримують вищу заробітну плату, ніж співробітники установи»; підвищення заробітної плати; участь в різних проектах.

Ситуацію щодо виникнення конфліктів із засудженими в двох опитуваннях можна вважати повністю ідентичними.

2007 року 8 (47%) опитаних написали, що в них не виникали конфлікти із засудженими, 8 (47%), що виникали, 1 (6%), що конфлікти виникали іноді.

2008 року ці відповіді розподілилися таким чином: так – 11 (48%), ні – 11 (48%), не відповіли – 1 (4%).

І в першому, і в другому опитуванні думки персоналу щодо ставлення до них засуджених подібні.

12 (71%) опитаних в першому опитуванні вважають, що засуджені ставляться до них позитивно, 4 (24%), що в цілому позитивно, але бувають різні ситуації, і 1 (6%) людина відзначила, що байдуже.

Відповіді на це питання у другому опитуванні розподілилися таким чином: позитивно – 15 (65%), байдуже – 1 (4%), по-різному, адже кожній засудженій приділити увагу не можливо – 1 (4%), до різних категорій засуджених ставлення інше – 1 (4%), задовільно – 1 (4%), ще вивчають – 1 (4%), не відповіли – 3 (15%).

На запитання відносно задоволення роботою в установі виконання покарань в першому опитуванні однозначно позитивно відповіли 8 осіб (47%), «скоріше так» 7 осіб (41%), «важко відповісти» - 2 особи (12%).

В другому опитуванні на це ж питання не дали жодної позитивної відповіді, переважно так – 8 (35%), важко відповісти – 5(22%), переважно ні – 4 (17%), ні – 4 (17%), не відповіли – 2 (9%).

Різниця у відповідях на запитання стосовно задоволення роботою в установі виконання покарань може пояснюватися як зміною загального настрою роботи як в установі, так і в системі загалом, так і більш щирими відповідями на це питання в другому випадку. Але в цілому слід звернути увагу на стан соціального захисту та інших аспектів роботи в системі виконання покарань як самому Департаменту, так і міжнародним організаціям, які працюють в сфері пенітенціарної реформи.

Робота служб установи

Найвпливовішою службою виправної установи на середовище засуджених і в першому, і в другому опитуваннях персонал вважає соціально-психологічну службу, за нею – оперативна служба, виробничий персонал, оперативна служба і медична служба.

Дещо змінилося ставлення до впливу релігійних організацій на засуджених.

2007 року позитивний вплив релігійних організацій на засуджених відзначили 8 осіб (47%), скоріше позитивний – 7 (41%), ніяк – 1 (6%) і скоріше негативний теж 1 (6%), додавши, що засуджені створюють видимість віри та користуються тим, що їм можуть надати віруючі.

2008 року відповіді на це ж питання розподілилися таким чином: позитивно – 6 (27%), скоріше позитивно – 10 (43%), ніяк не впливає – 4 (17%), Не відповіли – 3 (13%)

В першому опитуванні 7 опитаних (41%) не змогли відповісти, чи можна в умовах установи виконання покарань реально виправити злочинців, 5 (29%) написали, що скоріше неможливо, 4 (24%), що скоріше можна і по 1 особі (по 6%) відзначили однозначно позитивну і негативну відповіді.

В другому опитуванні на це питання відповіді розподілилися таким чином: так – 2 (8%), скоріше так – 5 (22%), важко відповісти – 5 (22%), скоріше ні – 7 (30%), ні – 2 (8%). Не відповіли – 2 (8%).

І в першому, і в другому опитуванні більшість (відповідно 71% і 83%) підтвердили, що зверталися до психолога.

Законодавство про рівні права і можливості

В основному опитані стверджують, що вони знайомі з положеннями Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків».

В опитуванні 2007 року 13 (76%) опитаних підтвердили, що вони знайомі з положеннями Закону України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків».

В 2008 року свою обізнаність зі згаданим Законом підтвердили 20 осіб (88%), не знайома з положеннями Закону 1 особа (4%). Не відповіли на запитання 2 (8%).

Відповіді щодо розуміння головної мети зазначеного Закону в першому опитуванні стосувалися таких аспектів:

- гарантії захисту інтересів;
- надати рівні права чоловікам та жінкам;
- захист прав, вирішення питань як чоловіка так і жінки;
- забезпечення рівних прав;
- регулювання стосунків;
- захист особистих прав жінки;
- рівноправ'я;
- не розумію;
- рівні можливості на роботі та в побуті щодо спілкування жінок та чоловіків;
- без коментарів – 5

В другому опитуванні були дані такі коментарі:

- рівні можливостями між чоловіками та жінками;
- рівність прав;
- рівність прав та можливостей між жінками та чоловіками;
- покращення положення жінки (рівня);
- виключність дискримінації;
- зведення нанівець дискримінації жінок.

Слід відзначити, що в другому опитуванні відповіді стосовно законодавства про рівні права та можливості жінок і чоловіків висловлені більш стисло і у відповідності до Закону. Проте з урахуванням складності системи стосунків, які охоплює Закон, є сенс продовжувати роботу в цьому напрямку на регулярних засадах.

Побажання

Можливе покращення порядку та умов відбування покарань засуджених, на думку персоналу в опитуванні 2007 року, для тих, хто мають дітей в будинках дитини, можуть бути такими:

- сумісне проживання жінок з дітьми;
- не всі діти, які є в будинку дитини на даний час, будуть мати такі умови, коли будуть на волі;
- покращення побутових умов, краще забезпечення, спільне проживання мам та дітей під наглядом спеціалістів;
- спільне проживання матерів та дітей;
- можливість самій опікуванню дитиною;
- бажаю мамі знаходитись біля дитини цілодобово;
- надати засудженим жінкам, які мають дітей, можливість працювати в будинку дитини, щоб краще розуміти потреби своєї дитини;
- створення умов для піклування матері про дитину;
- зробити окремо від інших засуджених;
- мати повинна працювати сама, а не перекладати догляд і матеріальне забезпечення на нянь, прибиральниць, медсестер. Бажано, щоб робота була в будинку дитини, тоді мати буде готова до майбутнього на волі і задумається: чим вона годуватиме дитину – її дитину, а не державну!

Відповіді на це запитання в опитуванні 2008 року були наступними:

- спільне проживання з дитиною;
- частіше бувати з дитиною;

- проведення спільного часу з дітьми;
- ізоляція від зальної маси засуджених;
- щоб діти не знаходилися в колонії;
- нічого не потрібно.

Хоча в цілому відповіді на це запитання можна назвати подібними, проте слід відзначити, що скептичне, а часом і негативне ставлення до ідеї проекту залишилося. Причиною цьому є, зокрема (як з боку персоналу, так і засуджених) боязнь, що засуджені, які можуть потрапляти сюди, не внаслідок відповідності критеріям, а через інші причини. Є побоювання, що такі жінки можуть створювати небезпечну атмосферу кримінальної субкультури, що негативно позначиться на інших матерях і дітях. Є побоювання, що такий проект так і залишиться одиничним, а тобто буде «замилуванням очей» і не вирішуватиме питання в цілому.

Наступні питання, як і у випадку із засудженими, стосуються тільки другого опитування, бо мають відношення до проекту, який здійснюється в колонії.

На запитання «Чи знаєте Ви, що протягом останніх півтора років на базі колонії №44 реалізовувався проект «Жінки і матері з дітьми в ув'язненні» ствердно відповіли 19 осіб (82%), негативно – 2 (8%), не відповіли – 2 (8%).

Логічно, що відсоток персоналу, ознайомленого з існуванням проекту, вище, ніж засуджених (82% і 72%), проте ця різниця не є значною. Цей аспект важливо врахувати в майбутньому, бо кулурність реалізації такого проекту, як проект «Жінки і матері з дітьми в ув'язненні» не іде на користь всій справі в цілому.

На запитання «Що Ви знаєте про цей проект?» були отримані такі відповіді: проводилися заняття з жінками, зміни ставлення жінки до дитини, спільне проживання матері з дитиною (5 осіб), це відбудова будинку матері та дитини, жінок вчать нормальному життю з дитиною, так як вдома могли б жити (на волі), перебудова будинку матері і дитини, покращення умов перебування матері з дитиною.

Як і відносно запитання про загальну обізнаність, так і деталей здійснення проекту, формулювання персоналу є більш точними і відповідними контексту проекту. Відповіді засуджених мають менш аналітичний характер («ходила», «дивилася» тощо).

В проекті брали участь 6 осіб (26%), не брали 12 (52%), не відповіли 5 осіб (22%).

Мала кількість персоналу, яка могла скористатися можливостями проекту, також викликає занепокоєння. В майбутньому є сенс шукати шляхи, які могли би забезпечити ширшу і повнішу участь персоналу в подібних проектах і їх заходах. Це сприятиме збереженню інституціональної пам'яті, сталому розвитку набутого досвіду і реалізації ідей.

На запитання «В яких заходах Ви особисто брали участь?» відповіді були такими: в тренінгах – 4, зустрічах – 1, бесідах – 3, семінари – 1, не відповіли – 14.

Враховуючи те, що підтвердили, що в проекті не брали участь 12 осіб, а не відповіли на запитання про особисту участь 14. Є припущення, що не всі ті, хто брали участь в проекті, можуть чи хочуть відповісти на це питання.

Відповідями відзначилося, що в проєкті сподобалися кваліфікована робота тренерів, цільові лекції, цікаві методи роботи, цікава інформація, зустрічі з професійними тренерами, відкриття кімнати реабілітації.

Водночас відзначено, що не сподобалися в проєкті те, що мало уваги приділялося працівникам колонії, не подобається спільне проживання матері і дитини, не подобається, що увага тільки жінкам з дітьми в одній колонії.

Ці пункти ясно говорять як про надбання проєкту, так і про ризики та проблеми х подальшим розповсюдженням його результатів. Ці питання потребують додаткового дослідження і сенситивного реагування.

Наступні побажання щодо можливого продовження проєкту (Які заходи слід до нього включити, яких торкнутися тем, на що звернути увагу?) були висловлені персоналом: більше уваги приділяти персоналу колонії, спрямувати частину роботи на персонал, всіх дітей засуджених виховувати за межами установи, проводити заняття для співробітників, більше уваги приділяти персоналу. Ці відповіді підтверджують висновки зроблені раніше.

Висновки і рекомендації

- Набуття засудженими престижних, високо потрібних на ринку праці та добро оплачуваних професій залишається важливим чинником їхньої наступної успішної ре-соціалізації і гарантією не повернення за ґрати.
- Високий (близько третини) відсоток жінок, які не мають середньої освіти, є впливовим негативним фактором як на процес майбутньої ре-соціалізації засуджених, так і їхнього сталого життя.
- Знаходження в ув'язненні після лікування від алкоголізму, наркоманії чи психіатричних розладів не можна вважати сприятливим фактором, а тому після виходу на волю ці жінки імовірно ще будуть відчувати значний психологічний дискомфорт, якій може привести їх знов на лаву підсудних. Для уникнення або послаблення вказаних негативних факторів важливо, щоби підготовка до звільнення мала якомога більш позитивне налаштування та відкрите обговорення проблем, з якими засуджені стикалися в минулому.
- Припущення, що переважна більшість засуджених жінок виховувалися без батьківської опіки вдруге не знаходить підтвердження. Проте кількісний фактор нічого не говорить про якісні характеристики сімей, які можуть формально бути повними і не вважатися неблагополучними, але на справді не приділяти достатньо уваги вихованню дітей.
- В процесі підготовки засуджених до ре-соціалізації слід звернути увагу на контакти з близькими. Чому вони втрачені? Чи можуть бути відновлені? Якщо так, то що для цього треба зробити? Чи можуть бути встановлені нові контакти? Щодо останнього питання, то важлива роль в налагодженні нових контактів може бути надана громадським організаціям різних спрямувань.
- Відповіді на запитання складають враження, що в опитаних жінок переважають ціннісні уявлення, а не ціннісні орієнтації, що зумовлено умовами їхнього тривалого перебування в закритому просторі. Цей аспект має бути врахований під час підготовки засуджених жінок до звільнення з метою їхнього більш чіткої орієнтації на визначення власних життєвих цінностей, їхніх практичних аспектів та захисту власної ідентичності.
- Слід відзначити, що в багатьох анкетах було відзначено більше, ніж одна відповідь на запитання. Це може говорити про те, що засуджені не вважають, що

- лише якась одна причина може бути визначальною у стримуванні людини від злочину. Важливо продовжити тенденцію таких роздумів за допомогою психолога, соціальних працівників тощо, для того щоби поширити «життєву платформу» засудженої.
- Розлука з близькими і дітьми є джерелом найбільших страждань в обох випадках, тому важливо допомогти засудженим подолати ці страждання і покращити комунікації з близькими людьми навіть в умовах обмеження волі.
 - Матеріальна частина життя є вагомим фактором для першого часу після звільнення, особливо для самотніх жінок, яким нема на кого покласти після виходу з колонії, тому важливо продумати можливість застосування «позитивних дій» в плані доступу до праці, яка б могла підвищити матеріальний рівень жінок перед виходом на волю.
 - Хоча діапазон відповідей на це питання в другому опитуванні ширший, але все одне слід відзначити, що засуджені жінки переважно не вважають себе необізнаними в плані догляду і виховання дітей. Під час підготовки їх до звільнення слід приділяти більше уваги заняттям, протягом яких жінки мали би більшу можливо сість проявити свої навички догляду та виховання, щоби в інтерактивному режимі виявити помилки, прорахунки, недоліки і усунути їх разом.
 - У відповідях на це запитання важливішими є ті, що говорять про негативні сторони проекту, його недоробки. До них, зокрема відноситься зауваження, що занять з дітьми було недостатньо. Іншим аспектом є коментар щодо повільності реалізації проекту. Слід врахувати, що для засуджених жінок час має інший вимір, а тому важливо, щоби з самого початку проекту детальний план реалізації був доведений до засуджених так саме, як і до персоналу.
 - Слід відзначити, що засуджені висловлюють обмежене коло побажань не лише щодо питання продовження проекту, а і з інших проблем. Здійснюючи в подальшому підготовку до звільнення, необхідно зважати на розвиток спроможності активніше планувати своє життя, розвивати комунікаційні та інші індивідуальні навички, підвищувати власну самооцінку та розвивати ідентичність в комплексі.
 - Зміна кількості осіб, які ствердно відповіли на запитання стосовно врахування обставин скоєння злочину в роботі може бути обумовлено кількома причинами. Це може бути наслідком роботи проекту, його намагань деталізувати аспекти роботи персоналу, зробити її більш індивідуально орієнтованою та конкретною. Це може бути також обумовлено іншими (зовнішніми) причинами, які не пов'язані з проектом.
 - Слід відзначити, що думка засуджених відрізняється від думки персоналу з цього питання. Якщо персонал во главу кута ставить швидше закон і відповідальність перед ним як основні, то засуджені вище ставлять сім'ю, дітей, власний розвиток людини, ніж страх перед законом та інші зовнішні чинники. Така ситуація може мати різні причини. Це може бути переоцінювання персоналом вагомості відповідальності перед законом з боку засуджених, намагання засудженими показати їхню більшу зацікавленість, ніж на практиці, своїм сімейним статусом та його цінністю в рамках належності їх до проекту, неглибоким аналізом причин, а тому, певною мірою, випадковим набором вказаних відповідей тощо. Все це вимагає в майбутньому від персоналу деталізації ціннісних орієнтацій засуджених та визначення вагомості їх впливу як фактору стримування.
 - Враховуючи, що на це ж саме запитання засуджені жінки відповіли інакше (15 осіб (60%) відповіли ствердно, 7 осіб (28%) дали негативну відповідь, 3 особи (12%) не дали відповіді), цей пункт потребує додаткової уваги як в плані роз'яснення прав, так і моніторингу їх реалізації.

- В основному відповіді на запитання щодо володіння інформацією про свої права, потреба в захисті своїх прав та необхідність допомоги в ознайомленні з практикою прав людини щодо жінок та іншими міжнародними документами і практиками реалізації прав людини мали спільні тенденції і в першому, і в другому опитуваннях. Єдиною значною різницею можна назвати різні відповіді на запитання щодо знань своїм правам (компетенція щодо прийняття рішень відносно засуджених, трудове право тощо). Якщо в першому опитуванні 94% відзначили, що вони володіють інформацією про свої права, то в другому – 74%. Це може говорити як про різне володіння інформацією, так і в більш глибокому розумінні концепції прав людини і її впровадження в життя, що має, безумовно, позитивний момент.
- Сталими є також і ставлення персоналу до власних проблем у спілкуванні із засудженими та можливості набуття відповідних навичок. Основними проблемами для персоналу є навички трансформації конфліктів та гармонізація особистісних переживань, пов'язаних з роботою. Необхідно звернути увагу у майбутньому на регулярні програми і курси, спрямовані на отримання навичок комунікації та індивідуального сталого розвитку персоналу як запобіжних заходів у виникненні серйозніших проблем в колективі і житті кожної і кожного з персоналу колонії. Подібні курси до сих пір зазвичай розглядаються як «несерйозні» та другорядні, проте попередження негативних явищ є більш ефективним методом, ніж реактивні дії по усуненню наслідків.
- Різниця у відповідях на запитання стосовно задоволення роботою в установі виконання покарань може пояснюватися як зміною загального настрою роботи як в установі, так і в системі загалом, так і більш щирими відповідями на це питання в другому випадку. Але в цілому слід звернути увагу на стан соціального захисту та інших аспектів роботи в системі виконання покарань як самому Департаменту, так і міжнародним організаціям, які працюють в сфері пенітенціарної реформи.
- Слід відзначити, що в другому опитуванні відповіді стосовно законодавства про рівні права та можливості жінок і чоловіків висловлені більш стисло і у відповідності до Закону. Проте з урахуванням складності системи стосунків, які охоплює Закон, є сенс продовжувати роботу в цьому напрямку на регулярних засадах.
- Хоча в цілому відповіді на це запитання можна назвати подібними, проте слід відзначити, що скептичне, а часом і негативне ставлення до ідеї проекту залишилося. Причиною цьому є, зокрема (як з боку персоналу, так і засуджених) боязнь, що засуджені, які можуть потрапляти сюди, не внаслідок відповідності критеріям, а через інші причини. Є побоювання, що такі жінки можуть створювати небезпечну атмосферу кримінальної субкультури, що негативно позначиться на інших матерях і дітях. Є побоювання, що такий проект так і залишиться одиничним, а тобто буде «замилуванням очей» і не вирішуватиме питання в цілому.
- Логічно, що відсоток персоналу, ознайомленого з існуванням проекту, вище, ніж засуджених (82% і 72%), проте ця різниця не є значною. Цей аспект важливо врахувати в майбутньому, бо кулуарність реалізації такого проекту, як проект «Жінки і матері з дітьми в ув'язненні» не іде на користь всій справі в цілому.
- Мала кількість персоналу, яка могла скористатися можливостями проекту, також викликає занепокоєння. В майбутньому є сенс шукати шляхи, які могли би забезпечити ширшу і повнішу участь персоналу в подібних проектах і їх заходах. Це сприятиме збереженню інституціональної пам'яті, сталому розвитку набутого досвіду і реалізації ідей.

- Враховуючи те, що підтвердили, що в проекті не брали участь 12 осіб, а не відповіли на запитання про особисту участь 14. Є припущення, що не всі ті, хто брали участь в проекті, можуть чи хочуть відповісти на це питання.
- Відповідями відзначилося, що в проекті сподобалися кваліфікована робота тренерів, цільові лекції, цікаві методи роботи, цікава інформація, зустрічі з професійними тренерами, відкриття кімнати реабілітації.
- Водночас відзначено, що не сподобалися в проекті те, що мало уваги приділялося працівникам колонії, не подобається спільне проживання матері і дитини, не подобається, що увага тільки жінкам з дітьми в одній колонії.
- Ці пункти ясно говорять як про надбання проекту, так і про ризики та проблеми х подальшим розповсюдженням його результатів. Ці питання потребують додаткового дослідження і чутливого реагування.
- Наступні побажання щодо можливого продовження проекту (Які заходи слід до нього включити, яких торкнутися тем, на що звернути увагу?) були висловлені персоналом: більше уваги приділяти персоналу колонії, спрямувати частину роботи на персонал, всіх дітей засуджених виховувати за межами установи, проводити заняття для співробітників, більше уваги приділяти персоналу. Ці відповіді підтверджують висновки зроблені раніше.

Звіт підготували
Наталя Костюк
Олена Сулова